

VÅLD I HEDERN NAMN

Handbok för skola och socialtjänst om
skyldigheten att se och hjälpa utsatta.

Innehåll

När flickor och pojkar förtrycks i hederns namn 3	
– en handbok om arbetet mot hedersrelaterat våld	3
De mänskliga rättigheterna 4	
FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna	4
FN:s konvention om avskaffande av all diskriminering av kvinnor.....	5
FN:s konvention om barnets rättigheter.....	5
Föräldrabalken.....	6
Vad menas med hedersrelaterat våld? 7	
Förekomsten av hedersrelaterat förtryck och våld.....	7
Om våld i hederns namn.....	8
Kulturkrock	11
Skolans arbete mot hedersrelaterat våld 12	
– en praktisk handledning.....	12
Skolans uppgift 13	
Att agera förebyggande och därmed motverka förtryck av mänskliga rättigheter.....	13
Att reagera vid upptäckt av hedersrelaterat förtryck.....	16
Handlägningsrutiner vid olika typfall av förtryck i hederns namn	
hjälp till de elever som behöver och vill ha stöd.....	18
Gör en närhetsanalys	20
Socialtjänstens arbete mot hedersrelaterat våld 22	
Ett förhållningssätt.....	22
Att tänka på vid en anmälningssituation 23	
Anmälan/ansökan.....	23
Förhandsbedömning.....	24
Probleminventering – hedersrelaterat förtryck eller tonårsproblem?.....	25
Skyddsbehovet – släktpyramid	26
Att tänka på under förhandsbedömningen 27	
Att tänka på vid en utredning	29
Riskbedömning.....	29
Omyndig flicka/pojke.....	29
Myndig ung kvinna/man.....	31
Att tänka på inför det fortsatta arbetet 32	
Vid placering.....	32
Om skyddsåtgärder	33
Läs mer	35

När flickor och pojkar förtrycks i heders namn

– EN HANDBOK OM ARBETET MOT HEDERSRELATERAT VÅLD

Det här är ett nytryck av den andra, reviderade upplagan av handboken ”Om våld i heders namn”. Den är en vägledning för hur man kan arbeta mot hedersrelaterat förtryck och våld. I första hand riktar den sig till tjänstemän och arbetsgivare inom skolan, socialtjänsten och polisen.

Handboken förmedlar kunskap om hedersproblematiken. Den skall även utgöra ett stöd i det praktiska arbetet med att ta fram handlingsplaner och diskutera förhållningssätt till hedersrelaterat våld inom olika organisationer och på olika arbetsplatser. I handboken finns en praktisk mall för hur man på en enskild skola kan ta fram en handlingsplan mot hedersrelaterat våld. Den innehåller också en praktisk metod för hur socialtjänsten kan hantera och agera i ärenden med hedersrelaterat våld.

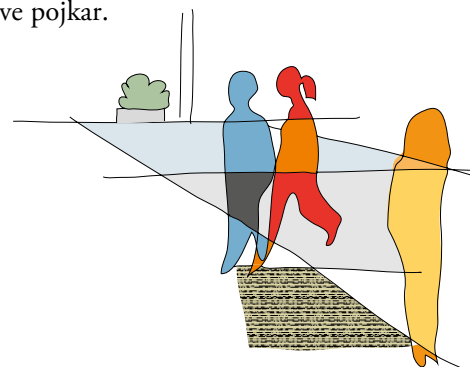
Bakgrundsmaterial för kapitlet om skolans arbete har varit Avgörande Livsfråga (2002) och Infopunkter för grundskolor och gymnasieskolor (2003) som arbetats fram av Lasse Johansson, kurator vid Angeredsgymnasiet i Göteborg och projektledare vid Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Kapitlet om socialtjänstens arbete mot hedersrelaterat våld bygger på Socialtjänstens i Lärjedalens arbete och metoder med flickor utsatta för hedersrelaterat våld, av Marita Lager, enhetschef och Mikael Thörn, 1:e socialsekreterare vid socialtjänsten Lärjedalen i Göteborg.

Omarbetningen av handboken har genomförts av Juno Blom och Matilda Eriksson vid Länsstyrelsen Östergötland.

Vi hoppas att handbokens praktiska och konkreta ansats kommer att leda till ett bättre och rakare samarbete mellan olika organisationer – inte minst mellan skola och socialförvaltning. Som stöd i arbetet med att ta fram samverkansrutiner kan ni använda er av det metodstöd som finns att hämta på Länsstyrelsen Östergötlands webbplats (se läs mer i slutet av handboken). Vår förhoppning är också att handboken kommer att utgöra ett bra stöd i det praktiska arbetet mot hedersrelaterat våld och i det nära mötet med de utsatta flickorna och pojkarna.

Syftet med den här handboken är att flickor, pojkar och kvinnor som är utsatta för hedersrelaterat förtryck och våld ska få så bra stöd och hjälp som möjligt – därför har vi också valt att peka på de skillnader som finns i hur det hedersrelaterade förtrycket och våldet tar sig uttryck för flickor respektive pojkar.

Elisabeth Nilsson, Landshövding Östergötland

De mänskliga rättigheterna

"All forms of violence against women and girls committed in the name of honour should be criminalized and those deliberately participating in, facilitating, encouraging or threatening violence against women and girls in the name of honour should be penalized."

FN:s förre generalsekreterare Kofi Annan

Förenta Nationerna (FN) och Sverige som en av dess medlemsstater tar tydligt avstånd från hedersrelaterat våld. I grunden för arbetet mot hedersrelaterat förtryck och våld finns FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, FN:s konvention om avskaffande av all diskriminering av kvinnor (kvinnokonventionen) samt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Dessa ger individuella rättigheter som de stater som har ratificerat konventionerna förbinder sig att värna.

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna

- ARTIKEL 1** Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De är utrustade med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av broderskap.
- ARTIKEL 3** Envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.
- ARTIKEL 16** Vuxna män och kvinnor har rätt att utan någon inskränkning på grund av sin ras, nationalitet eller religion ingå äktenskap och bilda familj. De äger lika rättigheter vid giftermål, under äktenskapet och vid äktenskapets upplösning.
- ARTIKEL 30** Intet i denna förklaring må tolkas såsom innebärande rättighet för någon stat, grupp eller person att ägna sig åt verksamhet eller utföra handling, som syftar till att omintetgöra någon av här i uttalade fri- och rättigheter.

FN:s konvention om avskaffande av all diskriminering av kvinnor

ARTIKEL 1 I denna konvention avser uttrycket "diskriminering av kvinnor" varje åtskillnad, undantag eller inskränkning på grund av kön som har till följd eller syfte att begränsa eller omintetgöra erkännandet av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på det politiska, ekonomiska, sociala, kulturella eller medborgerliga området eller något annat område för kvinnor, oberoende av civilstånd och med jämställdheten mellan män och kvinnor som grund, eller åtnjutandet eller utövandet av dessa rättigheter och friheter.

FN:s konvention om barnets rättigheter

ARTIKEL 2 1. Konventionsstaterna skall respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.

ARTIKEL 12 1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

I en resolution i FN:s generalförsamling år 2001 uppmanas medlemsstaterna att hålla följande i åtanke:

*"That crimes against women committed in the name of honour are a human rights issue and that States have an obligation to exercise due diligence to prevent, investigate and punish the perpetrators of such crimes and to provide protection to the victims, and that failure to do so constitutes a human rights violation."*¹

FN:s medlemsstater har således en skyldighet att förebygga och utreda brott mot kvinnor i hederns namn samt att bestraffa förövarna och tillhandahålla skydd för offren. Att underlåta detta är ett brott mot de mänskliga rättigheterna.

1. United Nations, Resolution 55/66, s. 1

I ytterligare en resolution betonas behovet av att medlemsstaterna ökar sina insatser för att eliminera alla former av våld mot kvinnor, oavsett om det sker i det offentliga eller i det privata:

"The General Assembly [u]rges Member States to strengthen awareness and preventive measures for the elimination of all forms of violence against women, whether occurring in public or private life."²

Föräldrabalken

I Föräldrabalken (SFS 1949:381) finns regleringar som kan vara ett stöd i arbetet mot förekomsten av hedersrelaterat förtryck och våld.

Föräldrabalken 6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge

1 § Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Lag (1983:47).

11 § Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Lag (1983:47).

Här fastslås att föräldrar i takt med att barnen blir äldre ska ge dem mer frihet – en frihet som är starkt begränsad i en hederskultur t.ex. genom förbud att umgås med de kompisar man själv valt, att inte få vidareutbilda sig eller att själv välja äktenskapspartner.

När man pratar om hedersrelaterat förtryck och våld finns det en risk att bidra till att generalisera och kategorisera människor från vissa delar av världen, att vi tillskriver alla människor med ett specifikt ursprung samma sätt att se på uppfostran, sexualitet och möjligheten att påverka sitt liv.

Dock är det lika problematiskt att inte våga synliggöra det hedersrelaterade våldet. På samma sätt som vi måste våga prata om mäns våld mot kvinnor, även om det kan leda till att många män känner sig oskyldigt utpekade som förövare och många kvinnor stämplade som offer, måste vi våga uppmärksamma det hedersrelaterade våldet.

2. United Nations, Resolution 55/68, s. 3

Förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck

En nationell undersökning visar att det finns flickor och unga kvinnor i hela landet som utsätts för hedersrelaterat våld. Sammantaget redovisas av länsstyrelserna att det finns närmare 2 000 kända fall av hedersrelaterat våld hos myndigheter och organisationer.³ Av dessa beräknas 10–15 procent vara i behov av skyddat boende.

Mörkertalet tros även här vara mycket stort, bland annat på grund av problemets art. Om flickor med hedersproblematik offentliggör sin historia genom ett besök hos till exempel socialtjänsten kan det i sig innebära ytterligare sanktioner och hot. Många unga flickor väljer därför att söka andra vägar för att få hjälp.

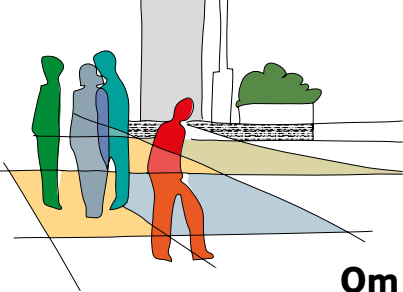
Skolan är den organisation som haft mest kontakt med de utsatta flickorna. Utöver skolan är det ungdomsmottagningar och socialtjänst som oftast möter de utsatta flickorna.

Vad menas med hedersrelaterat våld?

Att särskilt belysa det hedersrelaterade våldet innebär inte att påstå att det skulle vara av grövre karaktär än mäns våld mot kvinnor eller att dess mekanismer totalt skiljer sig från de mekanismer som ligger till grund för mäns våld mot kvinnor. I de flesta fall hittar vi förmodligen mer som förenar än som skiljer. För att kunna möta unga flickor och pojkar på ett konstruktivt sätt när de har utsatts för våld i hederns namn krävs det dock att vi ser deras specifika behov. Det finns ingen anledning att ställa olika typer av våld mot varandra. Låt oss istället ha de mänskliga rättigheterna som utgångspunkt för vad varje människa borde ha rätt till och skydd ifrån.

Med förhoppning om att vi alla är medvetna om att varje individ är unik, så är det ett måste att se de flickor/pojkar, kvinnor/män som dagligen berövas de rättigheter de har enligt internationell och svensk lagstiftning. Att inte synliggöra deras livssituation är enligt FN ytterligare ett brott mot de mänskliga rättigheterna, men då från statens sida. Vår huvudsakliga uppgift är att se till att stoppa alla former av förtryck, oavsett vilken grund de vilar på.

3. Samverkan för skyddat boende. Nationell rapport från länsstyrelserna om skyddat boende med mera för flickor och unga kvinnor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld (2004) Länsstyrelsen i Stockholms län, i Västra Götalands län och i Skåne län.

Om våld i hederns namn

Hot, tvång, våld och mord i hederns namn förekommer i samhällen eller grupper med starkt patriarkala familjesystem och ett gruppcentrerat skamtänkande. Bakom hedersbrotten ligger alltid ett kollektivt tryck om att bestraffning måste ske för hederns återupprättande. De allvarligaste hedersbrotten är alltid planerade och genom det kollektiva trycket blir kraven på bestraffning oftast kompromisslösa och långsinta.

Det är i störst utsträckning flickor och unga kvinnor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld, men även pojkar kan drabbas. Att bryta mot systemet ställer höga krav på individen och då krävs det att samhället ställer upp med skydd och stöd, oavsett vem det är som väljer att bryta sig loss.

Den familjetyp som de utsatta flickorna och pojkarna samt deras anhöriga lever i kan liknas vid en pyramid, som inte bara omfattar den närmaste familjen utan även övriga släktingar.

Familjepyramiden är således en del av en större enhet - släktpyramiden. I denna typ av utvidgade familj har barn och föräldrar ansvar och skyldigheter inte bara mot varandra utan också i förhållande till en större krets släktingar. Eftersom familjen är den avgränsade enhet som ansvarar för medlemmarnas sociala, ekonomiska och värderingsmässiga trygghet blir mycket få saker en familjemedlems enskilda angelägenhet.

I den utvidgade familjen är man i första hand en familjemedlem och i andra hand en enskild individ. En individs behov är alltid underordnat det som anses vara familjens eller släktens bästa. Individens önskan ställs emot den potentiella skada som denna önskan kan orsaka familjens och släktens heder.

Familjepyramiden har flera nivåer där pappan befinner sig i toppen och har den avgörande makten inom familjen. Pappan är också familjens representant i kontakterna utåt mot samhället men även gentemot den övriga slakten. Flickorna återfinns i botten av detta hierarkiska system, det vill säga längst ned i pyramiden.

Mannen har i starkt patriarkala familjer en betydligt mer framträdande och överordnad roll än kvinnan. Detta återspeglas också i barnens uppfostran där pojkarna ges större friheter och rättigheter än flickorna. Detta innebär att flickorna måste förhålla sig underordnade till sina bröder och samtidigt anpassa sig till krav från pappan och slakten (nivåerna ovanför i familje- och släkthierarkin).

Kvinnan bär ett stort ansvar i hemmet både vad det gäller att sköta hushållet och att uppfostra barnen – och då främst flickorna. När barnen gör bra saker utifrån familjens värderingssystem så är det inte ovanligt att pappan tar åt sig äran men om barnet däremot gör något som ifrågasätts av familjen/slakten är det mamman som anses ha misslyckats med sin uppgift.

I starkt patriarkala samhällen där kyskhet och oskuld utgör grundstenar blir heder och skam centrala värden. Alla familjemedlemmar bidrar genom sitt beteende till familjens heder, men ansvaret är olika fördelat. Mannens heder är främst kopplad till hans förmåga att försörja och kontrollera familjen, medan kvinnans heder är knuten till hennes sexualitet. Kvinnan ska vara oskuld när hon gifter sig och därför måste ogifta kvinnor och män så långt som möjligt hållas åtskilda.

Kontrollen av kvinnans sexualitet betraktas som nödvändig för att upprätthålla familjens anseende och rykte, vilket är ett måste för att familjen ska kunna hitta lämpliga äktenskapskandidater till döttrarna. Problematiken kring arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap är komplex och har sin grund i att flickor och pojkar inte naturligt tillåts att umgås med varandra. Att flickor och pojkar i största möjliga grad hålls åtskilda leder till att de är utlämnade till sina familjer för att hitta någon av det motsatta könet (samkönade relationer är inte accepterade) att skapa ett liv tillsammans med.

Då bi- och homosexualitet inte är accepterat i familjer som bär på starka hedersnormer är något annat än en heterosexuell relation otänkbart. Från familjens synvinkel är det självklart att val av äktenskapspartner är en kollektiv angelägenhet, som har stor betydelse för familjens påstådda och faktiska heder men även för familjens ekonomi.

Familjens rykte står hela tiden på spel vilket bidrar till en stram kontroll och det behövs inte mycket för att ett dåligt rykte ska uppstå. Om en ung kvinna talar med en utomstående man riskerar ryktet om lättsinnighet att vanhedra hela familjen.

Eftersom skammen drabbar hela familjen om någon familjemedlem bryter mot gruppens normer så värnar familjen aktivt om varandras beteende. Både männen och kvinnorna i familjen kan därför aktivt delta i utövandet av våld och förtryck mot en ung kvinna. Männen deltar därför att familjens heder är knuten till kvinnornas sexuella beteende, och kvinnorna därför att de, som nämnts ovan, är ytterst ansvariga för flickornas uppföstran.

Eftersom skammen drabbar hela familjen om någon familjemedlem bryter mot gruppens normer så värnar familjen aktivt om varandras beteende. Både männen och kvinnorna i familjen kan därför aktivt delta i utövandet av våld och förtryck mot en ung kvinna. Männen deltar därför att familjens heder är knuten till kvinnornas sexuella beteende, och kvinnorna därför att de, som nämnts ovan, är ytterst ansvariga för flickornas uppföstran.

En dotters beteende anses spegla vilken mamma hon har haft. Det krävs en stark kollektiv kontroll för att förhindra att någon familjemedlem drar skam och vanära över sin familj. Här får många gånger pojkarna en central roll i att kontrollera sina sysstrars och kusiners beteende. Det är också viktigt att se pojkars utsatthet när de tvingas ta en sådan kontrollerande roll, en roll som också påverkar deras eget livsutrymme.

Pojkarna kan också hamna i ett dilemma där de ska uppfylla kraven från familjen samtidigt som de förstår systemens eller kusinens önskan om att få ett visst livsutrymme. Det kan leda till att pojkarna tar ett eget bestraffningsansvar utan att informera pappan om vad systemen gjort.

Systemen kan tvingas acceptera, och ibland försvara, våldet från brodern eftersom konsekvenserna kan bli mycket värre om informationen hade nått övriga familjen. Hon kan därför känna sig skyddad av brodern trots att hon utsätts för misshandel eller hot. Våldet blir därmed normaliserat. I det här läget är det viktigt att ge såväl systemen som brodern möjlighet att reflektera över situationen och få stöd i att inte tvingas till något som känns fel och strider mot de mänskliga rättigheterna och svenskt lagstiftning.

I det hedersrelaterade våldet skuldbeläggs flickan totalt. Normbrottet anses som ett oåterkalleligt felsteg och måste medföra ett straff för henne – fysiskt eller socialt – medan förövaren av sin närmaste omgivning ges rätt, uppmuntras eller till och med tvingas att straffa flickan/kvinnan.

Kulturkrock

Att vara förälder i ett nytt land

Skillnaden mellan kulturer ställs på sin spets när starkt patriarkalt uppbyggda familjer flyttar till Sverige och ska förhålla sig till kraven på barns och kvinnors (individens) rättigheter.

Den problematik familjerna ställs inför är mycket komplex och kan ha många olika aspekter:

- Behovet av att bevara den egna gruppens identitet, som kan förstärkas i mötet med det som är nytt och främmande.
- Barnet har ofta lättare än de vuxna att hitta sin plats i det nya samhället. Genom sin skolgång blir barnen integrerade i samhället och får större medvetenhet om sina rättigheter som individer. Föräldrarna kan uppleva att de förlorar kontrollen över sina barn. Barnen blir därmed ett hot mot föräldrarnas bestämmanderätt. När den sociala ordningen är under press och när tidigare normer inte längre tas för givna kan föräldrarna se det som nödvändigt med restriktioner som tidigare inte behövts i hemlandet. Särskilt de unga ogifta flickornas livsstil blir utsatt för en stark social kontroll.
- Maktförhållandena i familjen kan förändras om föräldrarna blir beroende av barnen i sina kontakter med samhällets myndigheter. Det medför att pappan förlorar sin tidigare position och roll som familjens företrädare utåt. När ungdomarna blir tolkar av språket och omvärlden rubbas balansen inom familjen, den traditionella familjestrukturen vänds upp och ned och föräldrarna mister i auktoritet.
- Även i de fall då föräldrarna accepterar och ser möjligheterna i barnets utveckling kan denna process försvåras av skvaller och rykten, främst om flickornas beteende, som leder till påtryckningar från den utvidgade familjen (i Sverige och utomlands) att bevara traditionella normer och värderingar. Kraven från den större familjen beror på att en ung flickas eller pojkes handling här i Sverige kan förstöra ryktet för släktingar som bor både i Sverige och utomlands. Hedersproblematiken är på så sätt gränsöverskridande.

Skolans arbete mot hedersrelaterat våld

– EN PRAKTISK HANDLEDNING

Det här är en praktisk handledning som i första hand riktar sig till rektorer och elevvårdspersonal vid grundskolor och gymnasieskolor. Rektorererna är ansvariga för att barnkonventionen blir levande i skolans verksamhet och att skolan har en beredskap och en handlingsplan för att hantera de praktiska och principiella frågeställningar som aktualiseras av hedersproblematiken.

En hantering på skolan som bygger på normala rutiner i elevvårdsärenden, framförallt en för tidig kontakt med föräldrarna, kan i vissa fall allvarligt skada den enskilda eleven som lever i en hederskultur. Därför är fortbildning av skolans personal en väsentlig uppgift. En särskilt viktig målgrupp för utbildning är elevvårdspersonal eftersom det oftast är de som kopplas in i dessa fall.

Avsikten med detta dokument är att vara ett stöd i skolans uppdrag att motverka kränkningar av mänskliga rättigheter samt att ge vägledning i enskilda typfall av hedersrelaterat våld och förtryck. Den allmänna mall som här presenteras ska kunna vara till hjälp vid utarbetandet av lokala handlingsplaner för detta område.

Grundbulten i såväl framtagandet av den lokala handlingsplanen som vid dess tillämpning är en tydlig ansvarsfördelning. Alla på skolan ska veta vem som gör vad för att hjälpa en flicka eller pojke som lever i en hedersproblematik. Det är också viktigt att det finns en nära samverkan med de sociala myndigheterna med en tydlig roll- och ansvarsfördelning. Skolans ansvar är att uppmärksamma socialtjänsten på de elever som lever i en utsatt situation och med deras hjälp se till att barnet får ta del av sina rättigheter enligt barnkonventionen och svensk lagstiftning (Skollagen 2a §).

Till sist: alla skolor möter inte i sin vardag flickor och pojkar som är utsatta för förtryck i hederns namn. Det innebär dock inte att de aldrig kommer att göra det och kunskap om frågan är därför viktig så att man är förberedd om man kommer i kontakt med hedersproblematiken i framtiden. Det ankommer ytterst på varje enskild rektor och skola att – utifrån lokala överväganden – ta ställning till vilka förebyggande och akuta insatser som behövs.

Skolan bör också fundera över hur samarbetet med föräldrarna kan bli bättre, särskilt i syfte att tidigt förebygga hedersrelaterat förtryck. Skolan uppfattas ofta som en neutral plats för möten och bör därför även användas så konstruktivt som möjligt för att förbättra barnets situation i förhållande till familjen. Detta är inte ett ansvar som skolan ensam ska ta, men genom samarbete med andra aktörer kan resultatet bli att barnets situation förbättras.

Det är samtidigt viktigt att ha i åtanke att skolan ofta är en frizon för flickor och pojkar som lever med ett begränsat livsutrymme. Därför är det inte alltid lämpligt att anordna möten eller andra aktiviteter för föräldrar i skolans lokaler.

Enligt 14 kap 1§ i Socialtjänstlagen ska:

- Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.
- Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom är skyldiga att anmäla till socialnämnden.

För mer information om vad man bör tänka på i en anmälningssituation se handboken "Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn" (Socialstyrelsen, 2004).

Skolans uppgift

– ATT AGERA FÖREBYGGANDE OCH DÄRMED MOTVERKA FÖRTRYCK AV MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

En viktig del av handlingsplanen är beskrivningen av hur skolan i sin undervisning ska främja elevens lagstadgade rättigheter. Enligt diskrimineringslagen (2008:567) är det ett krav att alla skolor ska ha en likabehandlingsplan. Skolan behöver mot den bakgrunden agera för att:

- Ge klara signaler om att skolan bekämpar alla former av förtryck, och att hedersrelaterat våld är en form av förtryck.
- Ha fungerande rutiner i en handlingsplan som all personal vid skolan känner till så att alla elever känner att skolan lever upp till de mål man har satt upp. Rutinerna ska röra akuta insatser, uppföljning och hur skolan ska arbeta med elever som tex inte får delta i undervisning.
- Ge tydlig information och undervisning om demokratiska och mänskliga rättigheter som ett verktyg för att motverka förtryck och brott som sker i hederns namn.
- Särskilt påverka alla pojkars attityder om mänskliga rättigheter, jämställdhet och kvinnors rättigheter.
- Ge alla flickor och pojkar konkret information om rätten att bestämma över sina liv samt om samhällets stöd i olika former. Se till att barnkonventionen blir kopplad till elevernas verklighet och vara tydlig med att informera var man kan söka hjälp utanför skolans arena om man har problem, t.ex. myndigheter, frivilligorganisationer samt hjälptelefoner och -chattar för barn och ungdomar.
- Tydligt visa på individens rätt till sin sexualitet och val av partner oavsett sexuell läggning. Idag finns det stödtelefoner som arbetar enbart med denna fråga. Det är viktigt att alla elever får information om dessa.
- Stärka flickors och unga kvinnors självförtroende och mod att försvara sina mänskliga rättigheter.
- Samverka med andra verksamheter och föreningar i det förebyggande arbetet.

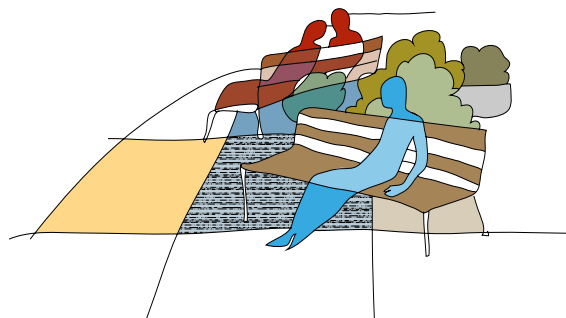
Viktigt att tänka på!

Det är viktigt att skolan har kunskap om vilka mekanismerna inom hedersförtrycket är, för att upptäcka och hjälpa utsatta flickor och pojkar. I samtal med föräldrarna ska dock fokus ligga på de konkreta begränsningar och krav som en hederskultur innebär för barnet, inte på begreppet i sig. I mötet med föräldrarna är skolans viktigaste uppgift att informera om barns rättigheter och föräldrars ansvar att sätta gränser – men inte begränsa barns liv.

I skolans samarbete och kontakter med föräldrar bör man informera om skolans och samhällets syn på brott mot de mänskliga rättigheterna, inkluderande rätten att bestämma över sitt liv. Varje skolenhet bör ha en handlingsplan för när, hur och om barnens situation i en hederskultur kan tas upp med föräldrarna. Fokus bör ligga på de konsekvenser ett hedersrelaterat förtryck får för barnet, utifrån de mänskliga rättigheterna, snarare än att prata med föräldrarna om en generell hederskultur.

Följande insatser är exempel på hur man kan nå föräldrarna:

- Alla föräldrar bör återkommande informeras om skolans och samhällets syn på mänskliga rättigheter, det vill säga barns, kvinnors och mäns rättigheter, samt jämställdhet. Man kan särskilt lyfta fram pojkars och flickors rätt att bestämma över sina liv och flickors rätt till sina kroppar.
- Informera på modersmålet om lagar och konventioner som gäller barns rättigheter och föräldrars ansvar, gärna på föräldramöten och i de andra sammanhang då föräldrarna samlas i skolan. Sådan information är viktig för alla föräldrar och kan vara en början till ett samtal om tryggheten i det egna föräldraskapet och hur det påverkar barnens, elevernas, livssituation. Det är viktigt att fundera över hur dessa möten kan bli så trygga som möjligt. Finns det t.ex. organisationer i kommunen som skolan kan ta hjälp av?
- Även i utvecklingssamtal kan barns rättigheter tas upp. Allt förtryck påverkar studieresultat. Stäm av med eleven hur och när frågan kan tas upp.
- Kontakta föräldrarna för påverkan utifrån flickans eller pojkens egen bedömning.

Skolans samverkan med andra verksamheter är viktig i det enskilda stödarbetet för de flickor och pojkar som lever i en hederskultur. Samverkan över organisationsgränser utgör också en betydelsefull del i det förebyggande arbetet.

Följande frågeställningar kan exemplifiera vilka uppgifter skolan kan behöva klargöra i sitt samarbete med olika verksamheter:

Socialtjänsten: Utveckla direkta personkontakter och samtala om olika uppgifter i arbetet för utsatta flickor och pojkar. Sök modeller för information utan anmälan och klargör frågorna runt anmälan. Hur kan barnets eller ungdomens misstänksamhet mot kontakter med socialtjänsten brytas? Kan socialtjänsten medverka i skolan? Kan de komma och informera om sitt arbete på ett föräldramöte? Det finns många föreställningar om socialtjänstens arbete och dessa föreställningar påverkar föräldrars men även barns rädsla för att komma i kontakt med sociala myndigheter och påverkar även individens vilja att själv söka hjälp.

Polisen: Etablera och upprätthålla kontakter med områdesansvariga poliser. Samtala om vad skolan respektive polisen gör. Hur och när kan polisen medverka till stöd för utsatta flickor och pojkar?

Ungdomsmottagningarna: Vilket stöd kan ungdomsmottagningarna ge de utsatta? Kan mottagningarna medverka i skolans attitydpåverkande arbete?

Kvinn- och tjejjourer: Vad kan jourerna ställa upp med – utöver akuta insatser? Utarbeta riktlinjer för när och hur jourerna kan bidra med insatser för attitydpåverkan i skolan. För myndiga kvinnor kan det kännas tryggt att prata med människor som har lång erfarenhet av att arbeta med mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld. Eftersom kvinno- och tjejjourer är frivilligorganisationer finns möjligheten att vara anonym. Stödpersoner kan finnas tillhands och ge stöd vid kontakter med myndigheter och under en eventuell rättegång.

Hälso- och sjukvården (inkl Barn- och ungdomspsykiatrin): Diskutera mekanismerna i hedersförtrycket. Hur kan man gemensamt uppmuntra utsatta att söka stöd och hjälp?

Invandrarorganisationer: Sök samarbete med de organisationer som verkar mot hedersförtrycket. Samarbeta med dessa i förebyggande arbete. Vilka personer kan vara resurspersoner för enskilda utsatta och skapa kontakt med dessa?

Andra frivilligorganisationer som skolan kan söka samarbete med är Rädda Barnen och BRIS.

Skolans uppgift

– ATT REAGERA VID UPPTÄCKT AV HEDERSRELATERAT FÖRTRYCK

En förutsättning för att skolan ska kunna hjälpa flickor och pojkar som utsätts för hedersrelaterat förtryck är att någon på skolan ser och förstår vad som händer. Att upptäcka elever utsatta för hedersförtryck är således en viktig uppgift för skolan. Det är då nödvändigt att skolans personal har en grundkunskap om hederskulturens mekanismer, dess starkt patriarkala bakgrund och dess kollektiva och kompromisslösa krav på flickors kyskhet.

Skolans personal behöver även över tid uppmärksamma flickor, pojkar och unga kvinnor och män från grupper där hederstänkande förekommer, för att tidigt kunna upptäcka mönster som tyder på att de kan vara utsatta för hedersrelaterat förtryck.

Viktiga observationspunkter kan vara:

FLICKA

- Får hon delta i all undervisning, inklusive idrott och sex och samlevnad?
- Får hon vara med på skolresor och lägerskolor?
- Finns det ett krav på att hon ska ta ett stort ansvar för hemarbete och småsyskon?
- Måste hon ljuga om pojkvän/flickvän, vilka hon umgås med, fritidsvanor och dylikt?
- Hur ser hennes studiemotivation och koncentration ut över tid?
- Är hon tidvis (oförklarligt) ledsen, orolig eller uppgiven?
- Uppvisar hon psykosomatiska symptom (till exempel huvudvärk eller magont)?
- Har hon sömnsvärigheter?
- Begränsas hon i sitt privatliv (kontroll av mobiltelefon, dagbok, kläder, väskor osv.)?
- Är hon utsatt för någon form av bevakning, till exempel från en bror på skolan?
- Verkar hon oförklarligt rädd för något/någon?
- Talar hon om problem hemma eller sin ofrihet i termer av "vår kultur kräver"?
- Talar hon om att förlova sig eller gifta sig trots att hon är ung och inte är klar med skolan? Är partnern någon som hon rimligen inte kan känna särskilt väl?

POJKE

- Måste han ljuga om pojkvän/flickvän?
- Hur ser hans studiemotivation och koncentration ut över tid?
- Är han tidvis (oförklarligt) ledsen, orolig eller uppgiven?
- Uppvisar han psykosomatiska symptom (till exempel huvudvärk eller magont)?
- Har han sömnsvärigheter?
- Tvingas han bevaka en syster eller en kusin på skolan?
- Verkar han oförklarligt rädd för något/någon?
- Talar han om problem hemma eller sin ofrihet i termer av "vår kultur kräver"?
- Talar han om att förlova sig eller gifta sig trots att han är ung och inte är klar med skolan? Är partnern någon som han rimligen inte kan känna särskilt väl?

Om man ser några av dessa tecken måste skolans personal (lärare och/eller elevvårdare) våga samtala med flickan eller pojken om hennes/hans allmänna situation. Våga fråga om vilka krav som föräldrarna ställer. Vad tycker föräldrarna om flickans fortsatta skolgång och framtida äktenskap? Ställer föräldrarna krav på pojkens framtida yrkesval och äktenskapspartner? Vad skulle hända om hon/han bröt mot dessa krav? Anser föräldrarna att familjens rykte skulle skadas om flickan eller pojken går sin egen väg?

Det är förälderns skyldighet att se till att barnet deltar i all undervisning. Om en förälder nekar sitt barn att delta i all undervisning bör skolan först ta reda på orsaken och resonera med föräldrarna och samverka runt eleven så att eleven kan delta i undervisningen. Om föräldern fortfarande förnekar barnet att delta i den dagliga undervisningen bör en socialtjänstanmälan göras enligt Socialtjänstlagen (14 kap. 1§).

Det är också viktigt att ta hänsyn till flickans eller pojkens sexuella läggning eftersom homo-, bi- och trans-sexualitet kan innebära att hedersproblematiken förstärks ytterligare. För att kunna värdera risker och möjligheter i olika alternativ är det till hjälp att göra en analys och bedömning av flickans/pojkens kontaktnät samt hennes/hans förmåga att på ett realistiskt sätt bedöma konsekvenserna av olika alternativ.

Viktigt att tänka på!

Utifrån observationspunkterna ovan kan det bildas ett mönster som ger en övergripande bild av flickans eller pojkens livssituation. Det är viktigt att vara medveten om att särskilt flickors liv begränsas successivt med stigande ålder och en utförlig dokumentation, också över tid, bidrar till att personalen lättare kan skapa sig en helhetsbild.

Det är svårt för ett barn att göra en fullständig analys av sitt liv – ställ därför korta, enkla och raka frågor. Utifrån dessa kan du sen skapa dig en övergripande bild. Det är också viktigt att inte ställa ledande frågor utan att barnet får berätta med egna ord, inte utifrån dina förväntningar. Exempel på bra frågor är:

- Vad är det du vill göra som du inte får göra?
- Vad är det du måste göra som du inte vill göra?

Handläggningsrutiner vid olika typfall av förtryck i hederns namn

– HJÄLP TILL DE ELEVER SOM BEHÖVER OCH VILL HA STÖD

Om flickan eller pojken bedöms vara utsatt för ett hedersrelaterat förtryck och/eller brott i hederns namn måste skolan reagera. Följande fyra typsituationer och handlingslinjer kan vara till stöd för berörd personal. Indelningen och förslagen på insatser grundar sig på om flickan eller pojken är myndig eller ej och om brott har begåtts eller inte.

1. Omyndig flicka eller pojke utsatt för brott (olaga tvång, hot eller våld)

Tyder skolans iakttagelser på att den omyndiga flickan eller pojken är utsatt för olaga tvång, hot eller våld måste en anmälan göras till socialtjänsten. Berätta för flickan/pojken om att hjälp finns och se till att elevvården erbjuder stöd enligt en lokalt utarbetad stödmetod. Om skolan får kännedom om fler omständigheter efter att anmälan har gjorts måste skolan också lämna in kompletterande uppgifter till socialtjänsten.

- Träffa flickan eller pojken ensam och lyssna på hennes/hans berättelse.
- Ta flickans eller pojkens information på stort allvar och ge känslomässigt stöd.
- Bedöm skaderisken med att involvera föräldrarna.
- Kontakta socialtjänsten för en preliminär bedömning av situationen.
- Anmäl till socialtjänsten och eventuellt polisen. Tänk på att anmälan till socialtjänsten bör göras skriftligt. Detta är ett sätt att själv bli medveten om vilka uppgifter man lämnar och vad man går vidare med.
- I anmälan till socialtjänst och polis har skolan stor nytta av den dokumentation som skolan har fört under arbetets gång. Informationen är också till nytta för dem som övertar stödansvaret och vid en eventuell rättegång.

Viktigt att tänka på!

Skapa en lokal samverkansrutin:

- Vilka "resurspersoner" på skolan ska engageras när flickan eller pojken bedöms vara utsatt för brott?
- Vilka är kontaktpersoner inom socialtjänsten?
- Vilka poliser ska kontaktas i sådana här ärenden?
- Hur ska samarbetsmönstret och kontaktutbytet ske mellan skola, socialtjänst och polis?

2. Omyndig flicka/pojke i riskzon – inte utsatt för brott

När brott inte skett finns som regel tid för förändring och utveckling. Du kan få en tydligare bild över flickans respektive pojkens situation genom att ställa följande frågor:

FLICKA

- Hur begränsas hennes livsrum?
- Vilka regler och krav gäller för henne?
- Vilka bestraffningar sker vid regelbrott?
- Är hon utsatt för bevakning?
- Har föräldrarna bestämt hennes framtid vad gäller utbildning, boende och äktenskap?

POJKE

- Hur begränsas hans livsrum?
- Vilka regler och krav gäller för honom?
- Vilka bestraffningar sker vid regelbrott? Upplever han påtryckningar att själv utdela bestraffningar mot en syster eller kusin?
- Tvingas han bevaka till exempel en syster eller släkting?
- Har föräldrarna bestämt hans framtid vad gäller utbildning, boende och äktenskap?

Lyssna på flickans eller pojkens krav och syn på sina egna och sina systrars rättigheter. Hur överensstämmer dessa med barnkonventionen och svensk lagstiftning? (Se även nya regler om barnäktenskap, Regeringskansliet 2004-05-01.) Vilka möjligheter finns det att åtnjuta dessa rättigheter men samtidigt vara kvar hos sin familj? Det är viktigt att skolan tar ställning för flickans eller pojkens rättigheter.

Viktigt att tänka på!

Vid minsta misstanke om att eleven kan vara utsatt för förtryck, hot eller våld – kontakta socialtjänsten och gör en anmälan.

3. Myndig ung kvinna/man utsatt för brott (olaga tvång, hot eller våld)

Tyder skolans iakttagelser på att den unga kvinnan/mannen är utsatt för olaga tvång, hot eller våld ska elevhälsovården erbjuda hjälp enligt skolans handlingsplan.

- Träffa den unga kvinnan eller mannen ensam och lyssna på hennes/hans berättelse.

- Ta hennes/hans information på stort allvar och ge känslomässigt stöd.
- Informera henne/honom om vilket stöd och skydd hon/han kan få från till exempel socialtjänst, polis och, i kvinnans fall, kvinno- och tjejjour.
- Om den unga kvinnan eller mannen känner osäkerhet är det bra om någon från skolan kan följa med som stöd vid myndighetskontakt. Av säkerhetsskäl och för att den utsatta ska känna sig trygg kan det vara att föredra att socialtjänst eller polis kommer till skolan.
- Följ upp att den unga kvinnan/mannen får det skydd och stöd hon/han har rätt till.

4. Myndig ung kvinna/man inte utsatt för brott

Lyssna av den unga kvinnans eller mannens krav och syn på sina rättigheter. Medvetandegör henne/honom om vilka rättigheter en myndig person har enligt svensk lagstiftning. Vilka alternativ ser hon/han i sin framtid?

Hjälp henne förstå innebörd och konsekvenser av olika alternativ som att:

- Godta en del krav men slåss för sina rättigheter på andra områden.
- Helt ta avstånd från föräldrarnas krav och regler. Hjälp den unga kvinnan/mannen att belysa olika aspekter av förekommande alternativ och ge därefter stöd för det val hon/han gör. Det är ett ställningstagande som hon/han själv måste besluta om.

Stöd den unga kvinnans eller mannens medvetenhet och egen kraft genom att:

- Samtala om varför hon/han vill gå sin egen väg.
- Diskutera vilka knep familjen kan komma att använda för att få henne/honom tillbaka? (Till exempel sjukdom i familjen och vädjan från syskon.) Hjälp henne/honom att bli fri från skuldkänslor – det är inte hennes/hans ansvar!
- Göra henne/honom medveten om vad som krävs för att hon ska vara så säker som möjligt. Vilka skyddsåtgärder finns och vilket skydd behöver hon?
- Samtala ingående om hur den nya, fria situationen kan gestalta sig. Vem kan hon/han vända sig till när hon/han känner sig ensam och längtar hem? Hur kan man bygga upp ett nytt nätverk på en ny bostadsort?
- Poängtera vikten av att kunna klara sig själv och inte hänga upp hela sitt nya liv på en flickvän/pojkvän.
- Samtala om hur föräldrarnas inställning till hennes/hans frihet kan förändras. Diskutera taktik för detta förändringsarbete: Vilka argument är bra att använda? Vilken tidpunkt är lämplig? Hur ska det läggas upp? Vilka är viktiga att påverka först? Vilka kan hjälpa henne/honom med att påverka föräldrarna?

- Vara hennes/hans återkommande stöd och hjälpa henne/honom att hitta andra som kan vara ett stöd: socialtjänst, polis, kvinno- och tjejjour, ungdomsmottagning, sjukvård, privatpersoner och föreningar.
- Se till att ansvarig myndighet/organisation hjälper till aktivt och konkret med praktiska förberedelser inför en eventuell flykt.
- Dokumentera vad som har framkommit under arbetets gång. Dokumentationen kan vara viktig kunskap vid rättegångar och för de som tar över stödansvaret.
- Till sist, när en eventuell flykt eller brytning skett: låt andra ta över stödansvaret helt. Skolans personal behöver inte veta hur det går för henne/honom när man säkert vet att andra ställer upp.

Gör en närhetsanalys

- Vilka är de hotande personerna som förtrycker flickans/pojken rättigheter? Är det nära släkt i eller utanför Sverige eller andra personer eller grupper?
- Vilka närstående är neutrala eller positiva till hennes/hans krav på förändring?
- Vilka kamrater kan hon/han lita på ställer upp?
- Har hon/han en flickvän/pojkvän? Är hon/han ett stöd eller en belastning i frigörelsen?
- Vilka andra vuxna i eller utanför den egna etniska gruppen kan bli ett framtida stöd?

Viktigt att tänka på!

I samtalet med flickan/pojken eller den unga kvinnan/mannen är det viktigt att prata om vad hon/han är utsatt för i relation till svensk lagstiftning och de mänskliga rättigheterna istället för att prata om hedersbegreppet. Om du kopplar hennes/hans situation till heder kan hon/han ta på sig skulden för den bestraffning som familjen har utsatt henne/honom för.

Socialtjänstens arbete mot hedersrelaterat våld

– ETT FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Socialtjänsten bör verka för att effektivt stödja flickor och pojkar, unga kvinnor och män, som är utsatta för tvång, hot och våld i hederns namn. Detta förutsätter att alla, oavsett vilken enhet eller grupp man än arbetar på, har kännedom om hedersproblematiken. För att kunna hjälpa de utsatta måste man lära sig att se dem och deras situation. Därför behövs mer kunskap. Detta är en förutsättning för att man skall kunna ställa rätt frågor, slussa vidare till rätt person/forum och förstå hedersförtryckets mekanismer.

Hedersproblematiken är ny i förhållande till svenska lagar och existerande rutiner. En hantering på socialtjänsten som bygger på normala rutiner kan i vissa fall skada den enskilda flickan eller pojken ytterligare om hon är utsatt för hedersrelaterat förtryck och våld. Hur och när kontakten med föräldrarna sker är en känslig fråga när det gäller hedersrelaterad problematik. Om flickor/pojkar med hedersproblematik offentliggör sin historia genom ett besök hos socialtjänsten kan detta i sig självt innebära ytterligare sanktioner och hot från föräldrar och nära anhöriga. Många flickor/pojkar väljer därför att söka andra vägar för att få hjälp.

Socialtjänsten måste ta till sig kunskap om vad hedersrelaterat våld är och vad det kräver av handläggare och tjänstemän. Fortbildning är därför nödvändig på olika nivåer och kan till exempel innebära att man utvecklar specialkompetens inom hotbildsanalys, närhetsanalys, metodik i stödarbete och kunskap om skyddsåtgärder. Det är viktigt att ha kunskap om den familjestruktur som ligger till grund för hederskonflikter, en struktur som till exempel omöjliggör närståendeplaceringar (eftersom det finns ett kollektivt tryck från familj och släkt att upprätthålla hedersnormerna).

Ett utvecklat samarbete med skolan underlättar socialtjänstens eget arbete med den här frågan och är många gånger en förutsättning för att man ska kunna göra ett bra jobb.

Här presenteras ett förhållningssätt som är ett hjälpmedel för att i det enskilda ärendet hantera hedersrelaterat förtryck och våld – utifrån den utsatta flickans eller pojkens behov. Denna kunskap är ett nödvändigt stöd och komplement till redan existerande rutiner.

Barns rätt och socialtjänstens skyldigheter (enligt Socialtjänstlagen)

1 kap 2§

Åtgärder som rör barn ska särskilt beaktas vad hänsynen till barnens bästa kräver.

3 kap 5§

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

5 kap 1§

Verka för att barn och ungdomar växer upp under goda och trygga förhållanden.

11 kap 1§

Skyldighet att inleda utredning.

11 kap 2§

Utredning vid barns behov av skydd, ta de kontakter som behövs.

14 kap 1§

- Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.
- Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom är skyldiga att anmäla till socialnämnden.

Att tänka på vid en anmälningssituation

En konsultation med socialtjänsten kan ske utan att utredning inleds, om den utsatta flickans eller pojkens identitet inte avslöjas. Om uppgiftslämnaren är osäker och otrygg kan en sådan initial anonym konsultation underlätta en bedömning av situationen och klargöra om en anmälan ska göras.

Anmälan/ansökan

Vid anmälan finns en skyldighet att inleda utredning om det kan antas att behov föreligger enligt Socialtjänstlagen (SoL) eller Lagen om vård av unga (LVU). Innan beslut tas om att inleda utredning finns utrymme att genomföra en förhandsbedömning. Förhandsbedömningen måste dock vara tidsmässigt avgränsad och får inte likställas med en utredning. Kontakter får under denna tid ej tas med andra än anmälaren och den anmälan gäller.

Förhandsbedömning

I ärenden rörande omyndiga flickor eller pojkar som kan misstänkas vara eller bli utsatta för hedersrelaterat våld är det viktigt att en tidig och noggrann bedömning sker av skyddsbehovet – innan vårdnadshavaren kontaktas. Om beslut tas att inleda en utredning måste vårdnadshavarna informeras.

När det gäller hedersrelaterat förtryck och våld så är flickan/pojken utsatt för våld och hot från den egna gruppen och familjen. Socialtjänstens kontakt med vårdnadshavare kan därför i sig självt utgöra ett hot mot flickan/pojken. Att hon/han tagit kontakt med myndigheter kan anses påverka släktens heder negativt.

Det är av denna anledning viktigt att aktivt använda tiden för förhandsbedömning som ett verktyg att noggrant kunna värdera det akuta skyddsbehovet och vidta åtgärder, till exempel omedelbart omhändertagande, om detta är nödvändigt.

Saker man bör tänka på under en förhandsbedömning:

- Kan mötet ske på neutral plats – gärna i skolan? Det är viktigt att mötet inte sker på socialkontoret då det kan verka misstänkt och kontakten med socialtjänsten inte får bli allmänt känd. Om mötet sker i skolan är det nödvändigt att det arrangeras på ett sådant sätt att det inte väcker uppmärksamhet. Om utomstående får kännedom om besöket kan det leda till negativa konsekvenser för flickan eller pojken.
- Ta hänsyn till vilken tid som passar flickan/pojken. Särskilt flickor kan ha stora krav på sig att vara hemma till en viss tid.
- Kan anmälaren följa med som ett stöd?
- Har socialtjänsten tidigare kännedom om flickan/pojken eller familjen? Har de till exempel tidigare på eget initiativ eller genom anmälan haft kontakt med socialtjänsten?

Förhandsbedömningen ska bygga på ett aktivt handlande under en klart avgränsad period. Det är inte acceptabelt att passivt avvakta händelseutvecklingen utan man bör aktivt inhämta de uppgifter som behövs. Lita på flickan/pojken och ta reda på vad som begränsar henne/honom – vad som är hennes/hans problem.

Förhandsbedömningen ska utmynna i ett beslut om att inleda utredning alternativt inte inleda utredning enligt Socialtjänstlagen 11 kap 1 och 2 §§. Om det finns ett skyddsbehov kan det under utredningstiden finnas ett behov av att omhänderta den omyndiga flickan/pojken under utredningstiden med stöd av Lagen om vård av unga § 6.

Två viktiga delar i förhandsbedömningen är probleminventering och bedömning av skyddsbehov.

Probleminventering – hedersrelaterat förtryck eller tonårsproblem?

En viktig del i förhandsbedömningen är att undersöka behovet av skydd. Därför är det också av stor vikt att undersöka om flickan eller pojken är utsatt för hedersrelaterat förtryck. Om det handlar om hedersrelaterat förtryck påverkar detta skyddsbilden och hur man som socialsekreterare bör agera i ärendet.

Tänk här på att ge flickan/pojken möjlighet att själv berätta om sin situation, om vad eller vilka hon/han upplever som ett hot och om vilka lösningar hon/han själv kan hitta. Lyssna och fråga! Hjälプ henne/honom att reflektera kring hur livet ser ut idag och vad det är som är begränsande. Vad får hon/han inte göra som hon/han skulle vilja kunna göra? Vad måste hon/han göra som hon/han inte vill göra?

Vidare finner du praktiska frågemallar att utgå från för att bättre kunna se om flickans respektive pojkens utsatthet handlar om hedersrelaterat förtryck.

POJKE

- Vilka begränsningar är han utsatt för?
- Är han utsatt för våld och misshandel? Finns det i så fall synliga skador på pojken?
- Är han utsatt för kränkningar och hot?
- Talar han om att förlova sig eller gifta sig trots att han är ung och inte är klar med skolan? Är partnern någon som han rimligen inte kan känna särskilt väl?
- Vad ska han göra på sommarlovet? Finns det planer på att åka till hemlandet? Kanske blir en "semesterresa" till hemlandet istället en överenskommelse om förlovning och arrangerat giftermål.
- Måste han ljuga om pojkvän/flickvän?
- Uppvisar han psykosomatiska symtom (till exempel huvudvärk eller magont)?
- Talar han om problem hemma eller sin ofrihet i termer av "vår kultur kräver"?
- Vad är det som kommer att hända om han bryter mot dessa krav?

FLICKA

- Vilka begränsningar är hon utsatt för?
- Är hon utsatt för våld och misshandel? Finns det i så fall synliga skador på flickan?
- Är hon utsatt för kränkningar och hot?
- Är hon utsatt för någon form av bevakning, till exempel från en bror på skolan?
- Talar hon om att förlova sig eller gifta sig trots att hon är ung och inte är klar med skolan? Är partnern någon som hon rimligen inte kan känna särskilt väl?
- Vad ska hon göra på sommarlovet? Finns det planer på att åka till hemlandet? Kanske blir en "semesterresa" till hemlandet istället en överenskommelse om förlovnings och arrangerat giftermål.
- Är hon kraftigt begränsad när det gäller kläder, rörelsefrihet och fritid?
- Har hon stort ansvar för hemmet?
- Får hon delta i all undervisning, inklusive idrott och sex & samlevnad?
- Får hon vara med på skolresor och lägerskolor?
- Måste hon ljuga om flickvän/pojkvän, vilka hon umgås med, fritids vanor och dylikt?
- Uppvisar hon psykosomatiska symtom (till exempel huvudvärk eller magont)?
- Talar hon om problem hemma eller sin ofrihet i termer av "vår kultur kräver"?
- Vad är det som kommer att hända om hon bryter mot dessa krav?

Skyddsbehovet – släktpyramid

För att bättre kunna värdera risker och möjligheter i olika alternativ är det till hjälp att göra en analys och bedömning av flickans/pojkens kontaktnät. Analysen är också en viktig hjälp för flickan/pojken att själv på ett realistiskt sätt bedöma konsekvenserna av olika alternativ.

Följande frågor kan vara en hjälp i bedömningen:

- Vem slår och hotar?
- Vem är det som styr och bestämmer om sanktioner i släkten? Är det farfar – eller har ansvaret fallit på pappa eller en bror? Finns denna person i Sverige?
- Vilka är de hotande personerna som förtrycker flickan/pojken? rättigheter? Är någon av dessa tidigare straffad?

- Vilken nära släkt har hon/han i eller utanför Sverige?
- Har någon syster/bror eller annan nära släkting, till exempel en kusin, tidigare gifts bort mot sin vilja eller misshandlats eller mördats på grund av hedersbrott?
- Finns det kanske någon ung kvinna eller man i släkten som tidigare lyckats med att gå sin egen väg? Har hennes/hans val i så fall accepterats av släkten? Var befinner hon/han sig geografiskt – i Sverige eller i utlandet?
- Vilka närstående är neutrala eller positiva till flickans/pojkens krav på förändring och kan vara ett stöd i hennes/hans frigörelse? Saknas helt stöd från familjen?
- Finns det några sociala kontakter och vuxna stödpersoner utanför familjen, till exempel inom skolan?
- Vilka kamrater kan hon/han lita på ställer upp?
- Har hon/han en flickvän/pojkvän? Är hon/han ett stöd eller en belastning i frigörelsen?
- Vilka andra vuxna i eller utanför den egna etniska gruppen litar hon/han på som kan bli ett framtida stöd?

För att ytterligare bedöma riskerna kan man också göra en släktpyramid tillsammans med flickan/pojken. På så sätt kan man få en tydligare bild över var i släkten de hotande personerna finns.

Att tänka på under förhandsbedömningen

Bedöm efter probleminventeringen och en riskbedömning flickans eller pojkens behov av skydd. Ta hänsyn till flickans/pojkens egna tankar om lösningar och eventuella konsekvenser av dessa. Informera tydligt om hur socialtjänsten kan hjälpa!

- Hur påverkar det enskilda beslutet flickan/pojken? Ta reda på hennes/hans önskan, situation och behov.
- Kan det finnas en konflikt mellan flickans/pojkens skyddsbehov och vårdnadshavarens bestämmanderätt?
- Om det finns risk för hot – undersök möjligheten att sekretess-skydda delar av anmälan.
- Beakta att hedersproblematik är ny i förhållande till Socialtjänstlagen och Lagen om vård av unga (se Socialstyrelsens meddelandeblad nr 6:2002).
- Utnyttja möjligheten att göra en noggrann undersökning och var aktiv under förhandsbedömningen. Detta underlättar även arbetet med riskbedömning i ett senare skede.

- Använd tolk vid behov. Det är här mycket viktigt att tolken är neutral i förhållande till flickan/pojken och att tolken inte kommer att utgöra ett hot genom ryktesspridning eller kontakter med hennes släkt. Avväg möjlighet att tolka via telefon, detta gör mötet mer opersonligt och flickan/pojken kanske upplever ett mindre hot. Lyssna på hennes/hans önskemål.
- Klargör tydligt olika möjligheter till hjälp och stöd från skola, socialtjänst och polis när det gäller till exempel skydd och boende.
- Gör flickan/pojken medveten om olika alternativ och deras olika konsekvenser. Samtala ingående om hur den nya, fria situationen kan gestalta sig. Vem kan hon/han vända sig till när hon/han känner sig ensam och längtar hem? Hur kan man bygga upp ett nytt nätverk på en ny bostadsort?
- Tala inte till flickan/pojken i termer av att ”har du blivit utsatt för hedersrelaterat förtryck?”. I det hedersrelaterade förtrycket och i hederskulturen är det den utsatta flickan eller pojken som skuldbeläggs. Hon/han anses vara skyldig efter som hennes/hans handlande tvingat släkten att vidta hot och sanktioner på grund av att hon/han brutit mot hederskoderna. Förövarna däremot anses ha rätt i sitt utövande av förtrycket. Att tala till flickan eller pojken i termer av att hon/han utsatts för hedersrelaterat förtryck kan ge upphov till skuld känslor – ”detta är mitt fel” – och att den utsatta blir osäker i sin anmälan och rätt till hjälp. Få istället flickan/pojken att själv berätta om sin situation.
- Var noggrann!
- Ge flickan/pojken hopp.
- Bedöm behovet av akut hjälp.

Viktigt att tänka på!

Under hela denna tid bör flickan/pojken ha telefonnummer till ansvariga handläggare, polis och socialjour om situationen skulle bli akut. Var noga med att bestämma tid för nästa möte eller telefonsamtal så att hon/han känner sig trygg och förstår att du arbetar aktivt med ärendet. I tolkningsfrågor av lagen kan man söka råd från Länsstyrelsens socialkonsulenter.

Att tänka på vid en utredning

Vid en utredning finns det precis som under förhandsbedömningen en del saker som är viktiga att tänka på om det är frågan om hedersrelaterad problematik, bland annat när det gäller riskbedömningen.

Riskbedömning

De uppgifter som framkom under förhandsbedömningen och som rör skyddsbehovet är mycket värdefulla i den fortsatta riskbedömningen. När en utredning öppnats finns möjlighet att genom ytterligare bearbetning bekräfta eller förkasta dessa uppgifter i kontakten med andra än anmälaren och flickan/pojken. Undersök förekomsten av:

- Tidigare våld mot barnen.
- Tidigare anmälningar av familjen inom socialtjänsten.
- Våld mellan föräldrar.
- Starkt patriarkal familjestruktur.
- Bortgifta syskon i familjen/släkten.
- Personer i flickans eller pojkens släkt och omgivning som tidigare är dömda för våldsbrott.
- Redan inarbetade relationer hos någon vuxen, till exempel på skolan, som är insatt i hennes/hans situation och som kan vara ett stöd för flickan/pojken under processen.

Omyndig flicka/pojke

Fatta beslut om att inleda utredning och om eventuella akuta åtgärder, frivilliga insatser eller tvångsingripande ska vidtas, såsom till exempel omedelbart omhändertagande enligt LVU.

Vid omedelbart omhändertagande:

- Inled utredning enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL
- Ordförandebeslut om:
 - Omedelbart omhändertagande
 - Hemlighållande av vistelseadress LVU § 14
 - Umgängesbegränsning
 - Inga telefonsamtal
 - Inga brev
- Läkareundersökning och rättsläkarintyg
- Polisanmälan
- Underrätta vårdnadshavare

Myndig ung kvinna/man

Fatta beslut om utredning ska inledas eller inte och om eventuella akuta åtgärder ska vidtas.

Bedöm utifrån flickans/pojkens ålder och mognad behovet av:

- Avstånd till hemmet. När flickan/pojken längtar hem kan det vara en fördel att inte befinna sig alltför nära föräldrahemmet, då ett återvändande kan få förödande konsekvenser. Geografiskt avstånd kan ge tid till eftertanke, istället för att ta ett förhastat beslut.
- Lämplig geografisk placering. Det kan vara olämpligt att hon/han placeras i en geografisk del där den egna invandrargruppen bor, då ryktet snabbt kan spridas och utgöra ett hot mot henne/honom.
- Boendeform, såsom särskilt boende för denna grupp. Även om flickan/pojken är över 18 år kan det vara lämpligt med placering i familjehem.
- Personskydd
- Läkarvård
- Psykologhjälp
- Krisbearbetning
- Professionella stödjare i vardagen

Att tänka på vid kontakterna med föräldrarna om flickan/pojken är under 18 år:

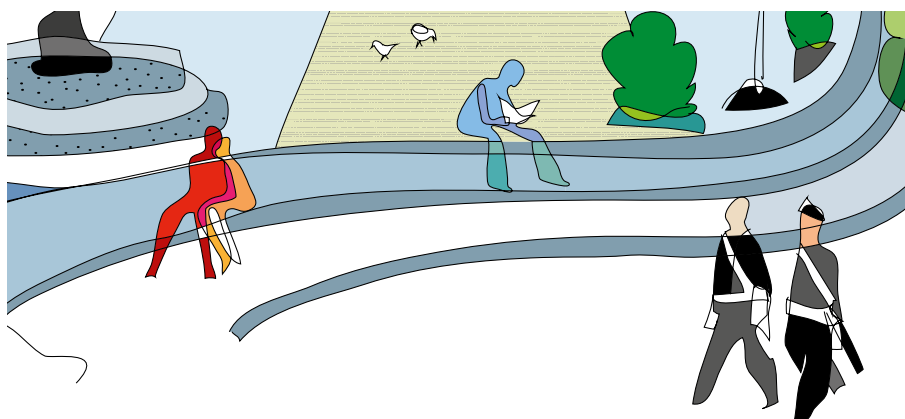
- Hur och när ska föräldrarna kontaktas för att det inte ska skada flickan/pojken?
- Bedöm var samtalet bäst är lämpligt att ske.
- Överväg om polis bör finnas med.
- Ta det försiktigt! Tänk på konsekvenserna av hur informationen sker. Om polis är med bör det skötas med försiktighet. Tänk på att inte förvärpa situationen genom att hota familjens heder.
- Ha en plan för fortsatta samtal med föräldrarna, som föräldrarna erbjuds.

Socialtjänstens insatser för ungdom över 18 år:

- Organisera och ordna skyddat boende. För att möta individuella behov måste ett väl fungerande system av skyddade boenden av olika slag finnas: Familjehem, hem för vård och boende, utslussningslägenheter och skyddade utbildningsplatser. Behoven varierar beroende på till exempel ålder, utbildningsnivå, stödbehov och hotbild. De tre storstadslänsstyrelserna har tillsammans inventerat tillgång och efterfrågan på skyddat boende för målgruppen.
- En oberoende stödperson som den unga kvinnan/mannen kan vända sig till för att prata om sin situation.
- Identitetsskyddande åtgärder.
- Polishjälp vid behov.
- Ekonomiskt bistånd.
- Planering för en meningsfull fortsättning.

Att tänka på vid kontakter med föräldrarna om den unga kvinnan/mannen är över 18 år:

- Hon/han själv bestämmer om och hur information till föräldrarna ska ske.
- Om hjälp behövs – ge information då föräldrarna kommer till socialförvaltningens kontor.
- Om den unga kvinnan/mannen inte vill ge någon information till föräldrarna – hänvisa till polisen.

Att tänka på inför det fortsatta arbetet

Efterarbetet och uppföljningen är mycket viktig. Vilka insatser och vilket stöd kan socialtjänsten ge till den utsatta och hennes/hans familj efter en anmälan, en utredning och eventuellt efter ett omedelbart omhändertagande?

En viktig del av det fortsatta arbetet bör vara att ge fortsatt stöd till flickan/pojken och även till hennes/hans familj. Det kan handla om att ge olika stöd vid en kris-situation men också att ge tydlig information om lagar, skyldigheter och rättigheter.

Ofta är ensamheten och längtan efter familjen den svaga länken för flickan/pojken. Brytningen med familjen kan bli alltför svår och påtaglig. Familjen kan också med olika metoder få henne/honom att komma tillbaka till dem. Detta kan till exempel ske genom att familjen ger falsk information om att någon nära släkting är sjuk och ligger på sjukhus.

Viktigt att tänka på!

Målsättning med insatserna är att flickan/pojken ska kunna leva ett eget liv och kunna bestämma över sin egen sexualitet och kropp och samtidigt – om möjligt – ha kvar sin familj! Det är också viktigt att arbeta med att avlasta henne/honom från de skuld känslor som brytningen med familjen medför.

Vid placering

Följande checklista kan vara till hjälp när en flicka eller pojke ska placeras i familjehem eller annat skyddat boende:

- Klipp mobilkortet men spara de nummer som flickan/pojken tycker är viktiga. På detta sätt kan flickan/pojken avgöra om, när och med vem de vill ha kontakt.
- Byt e-postadress (se föregående punkt).
- Om flickan/pojken vill behålla kontakten med någon i familjen, t.ex. genom brevväxling, så ska det av säkerhetsskäl gå via socialtjänsten.
- Framhåll möjligheten till kontakt med socialtjänst/polis om det inte fungerar i det nya boendet.
- Var tydlig med att du vill att hon/han ska ringa om det uppstår problem, så att ni kan prata och gemensamt hitta en lösning. Det är betydligt tryggare än att flickan/pojken flyr själva (tillbaka till familjen).
- För myndig flicka/pojke: var särskilt noga med att ordna med praktiska angelägenheter, såsom sysselsättning, försörjning och stödperson.

Om skyddsåtgärder

Om en flicka/pojke eller ung kvinna/man är utsatt för hot finns olika relativt enkla skyddsåtgärder att tillgå:

Namnbyte

För byte av för- eller efternamn kan man ta kontakt med Patent- och registreringsverket. Om du byter ut, stryker eller lägger till ett förnamn måste du dock alltid behålla minst ett av dina förnamn.

Namnbyte ger inte ett lika omfattande skydd som sekretessmarkering, kvarskrivning eller fingerade personuppgifter (se nedan).

För mer information se Patent- och registreringsverkets webbplats www.prv.se.

Sekretessmarkering

Sekretessmarkering innebär att uppgifter om en person i folkbokföringen hemlighetsstämplas. Det kan röra uppgifter om adress, nytt namn eller närstående.

Markeringen ger upphov till en noggrann prövning innan uppgifter om personen eventuellt kan lämnas ut. Sekretessmarkering beviljas om man bedömer att utlämnande av uppgifter om en person kan förorsaka personförföljelse eller annan skada.

Ansökan om sekretessmarkering sker till Skatteverket. För mer information se Skatteverkets webbplats www.skatteverket.se.

Kvarskrivning

Enligt 16 § i folkbokföringslagen kan en person vid flyttning fortsätta vara folkbokförd på den gamla bostadsorten i upp till tre år. För att detta ska beviljas krävs att personen ifråga riskerar att utsättas för brott, förföljelser eller andra allvarliga trakasserier.

För mer information om kvarskrivning se Skatteverkets webbplats www.skatteverket.se.

Fingerade personuppgifter

Om en person är utsatt för särskilt allvarliga hot kan hon/han beviljas fingerade personuppgifter. Personen får då använda en ny identitet, som inte är kopplad till den gamla. Kopplingen mellan den nya och gamla identiteten finns endast hos Rikspolisstyrelsen.

Ansökan om fingerade personuppgifter sker till Rikspolisstyrelsen.

Har du ytterligare frågor om skydd av personuppgifter ring Skatteverket på 0771-778 778 och be att få tala med någon som handlägger skydd av personuppgifter i den region där du är folkbokförd eller tänker flytta till.

Läs mer

Litteratur och publikationer som handlar om att leva i en hederskontext

Arbabi, Farnaz & Fristorp, Lotta, *Överlevnadshandbok - för flickor om frihet och heder*, Rädda Barnen, Stockholm 2002

Asaad, Arkan, *Stjärnlösa nätter*, Norstedts, Stockholm 2011

Baladiz, Dilek, *I hederns skugga*, Gothia Förlag, Stockholm 2009

De Bono, Edward, *Tänketräning*, Natur och Kultur, Stockholm 2008

Delir, Melissa, *Vilsen längtan hem: en sann berättelse om hedersrelaterad maktutövning*, Recito Förlag, Borås 2009

Delir, Melissa, *Tack för att du finns!*, Recito Förlag, Borås 2010

Demirbag-Sten, Dilsa, *Fosterland*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2010

Hagberg Maria, *Vid 20 börjar den ruttna*, Premiss Förlag, Stockholm 2009

Landmér, Karin, *Vägen ut ur hatet - en bok för dig som vill förändra*, Emerichfonden, Järfälla 2012

Linnamottagningen, Kvinnors nätverk och Systra Mi, 2010, *SystraMi – en bok om Kvinnors Nätverks stödverksamhet för unga tjejer och arbete mot hedersförtryck*

Loberg, Fredrik, *Älskade Abbas*, books-on-demand, Visby 2009

Olovson, Rita, *Vägen ut från familjevåld - information för hedersvåldsutsatta kvinnor och flickor*, Kvinnojouren Stina i Järfälla, 2011. Finns att ladda ner på svenska och arabiska på: <http://jarfallakvinnojour.se/om-vald-i-relationer/publikationer>

Svensson, Martin, *Din heder*, Lind & CO, Stockholm 2009

Wahldén, Christina, *Ingen du känner*, Rabén och Sjögren, Stockholm, 2012

Wahldén, Christina, *Fallen flicka*, Rabén och Sjögren, Stockholm, 2009

Länkar

www.bo.se

www.bra.se

www.dinarattigheter.se

www.ungdomsstyrelsen.se

www.kvinnofridslinjen.se

www.manskligarattigheter.se

www.migrationsverket.se

www.tjejjouren.se

www.umo.se

Samlat Material från Länsstyrelsen Östergötland

Materialet finns att ladda ner på: www.hedersfortryck.se

Handböcker

Om våld i heders namn, Länsstyrelsen Östergötland, 2010

Metodbok; JAG! Om flickors livsutrymme, Länsstyrelsen Östergötland, 2005

Metodstöd

Ung och fri – eller? Ett studiematerial för unga om rätten att själv välja sitt liv,
Länsstyrelsen Östergötland 2013

*Metodstöd – hur kan myndigheter och organisationer stödja varandra för att möta
individer utsatta för hedersrelaterat våld*, Länsstyrelsen Östergötland, 2010

*Att utveckla en handlingsplan i skolan – ett metodstöd för arbete mot hedersrelaterat
våld*, Länsstyrelsen Östergötland, 2008

Rapporter

Våga göra skillnad, Länsstyrelsen Östergötland, 2011

Film/föreläsning

Mitt liv och rätten att välja – en berättelse om heder, arv och kärlek, Arkan Asaad,
2012

LÄNSSTYRELSEN
ÖSTERGÖTLAND